

سریال جابر بن حیان، یک نگاه از درون

ابوحامد عارقی

اینترنت، بهمن ۸۵

چکیده: وی در این مقاله در دو محور سخن گفته: (۱) در مورد شخصیت تاریخی جابر بن حیان که از نظر وی جابر شخصیتی موهوم یا مبهم در تاریخ است؛ (۲) دفاع از شخصیت ابوحنیفه و بیان این‌که در این سریال به او توهین شده است.

عدم آگاهی نویسنده و کارگردان و تهیه‌کننده از مفاهیم و معارف اسلامی، آموزه‌ها و حقایق راستین تاریخی و آنچه سبب تأثیرگذاری مذاهب اهل سنت در عموم مردم جهان بوده است؛ آنها را از موضوع قداست این مذهب بزرگ دور ساخته که در نتیجه در حریم‌های دینی و مذهبی آن پانهاده‌اند و احترام به عقاید حنفی‌ها و سایر مذاهب نسبت به این مذهب، آشکارا توهین کرده‌اند.

قلم و رسانه‌ها از وسایل پیشرفت اجتماع هستند که نتیجه افکار بزرگ مردان دلسوز و دانشمندان را منعکس می‌سازند و در دسترس عموم قرار می‌دهند. در دنیای امروزی ما و ملت‌های رشد کرده، آزادی قلم و بیان که توسط مطبوعات و رسانه‌های جمعی به سمع و نظر مردم می‌رسد؛ یکی از ارکان دولت‌های دموکراتیک دانسته شده است. اما با توجه به این واقعیت هنوز هم حکومت‌هایی هستند که این حق را از ملت خود سلب کرده‌اند و فقط قلم‌ها، بیان‌ها و رسانه‌هایی آزادند که در راه منافع شخصی، سیاسی، حزبی و مذهبی به کار بیافتند و برای تأیید، آن حقایق را وارونه کنند و افکار مردم منحرف و احساسات دیگر فرق اسلامی را برانگیخته سازند.

۱. در دولت جمهوری اسلامی ایران که امروز صدای وحدت اسلامی را سر داده است؛ انتشار کتاب‌ها، مطالب و مقالات، فیلم و سریال‌های اهانت‌آمیز، به دور از انتظار و باعث ایجاد تفرقه و تنش قومی و مذهبی می‌شود. سریال جابر بن حیان نیز از این سری سریال‌هاست که به زعم کارگردان و تهیه‌کنندگان آن، بعضی از حقایق تاریخی و مذهبی را به تصویر کشیده است.

جابر بن حیان فیلسوفی است که بنابر گفته ابن ندیم، تنها نکاتی که دلیل بر وجود چنین شخصیتی دارد، تألیفات متعددی است که به اسم ایشان به ثبت رسیده است. اما دیگر مورخان وجود چنین شخصیتی را نفی کرده‌اند و با این‌که تمام مراحل زندگی او را از تولد تا وفات با اگر و مگر و شاید نقل کرده‌اند. آیا شخصیتی را که دلایل وجود و عدم وجود او یکسان است می‌توان در جایگاهی قرار داد که بتواند حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله، (بنیان‌گذار فقه حنفی) را در بعد قیاس‌پند و اندرز‌کننده؟ اگر چنین واقعه‌ای در زندگی جابر بن حیان مجهول الهویه ذکر شده باشد که سریال نیز به آن عنایت خاصی شده، چرا توجهی به این نکته نشده که یکی از استاد‌های جابر بن حیان «خالد بن یزید بن معاویه (رض)» است، خالد بن یزید که استاد او هست، چرا از او اسمی یا یادی در سریال نشده و یا این‌که چرا از پسر یزید علم آموخت؟ تاریخ این واقعه را که امام ابوحنیفه مشهور به اجتهاد، فقه، رأی و قیاس می‌باشد و در سریال به گونه‌ای اهانت‌آمیز به نمایش گذاشته شده است که این‌گونه روایت می‌کند:

«امام جعفر صادق به امام ابوحنیفه رحمه الله نوشت: چنین به من خبر رسیده است که قیاس را بر حدیث رسول خدا صلی الله علیه و آله مقدم می‌شماری؟ امام ابوحنیفه در جواب او نوشت: ای امیرالمؤمنین خبر این چنین نیست که به شما رسیده است، ابتدا به کتاب الله عمل می‌کنم سپس به سنت رسول الله صلی الله علیه و آله سپس به فتوای صحابه پیامبر رضی الله عنهم و هنگامی که در مسأله‌ای با هم اختلاف داشته باشند، از قیاس استفاده می‌کنم.»

به نظر می‌رسد که این سکناس کوتاه ملاقات جابر بن حیان و امام ابوحنیفه رحمه الله نکات حساس و برانگیزاننده سریال را تبیین کرده است و آن چیزی نیست جز اهانت به اهل سنت، به خصوص به پیروان امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله که تعدادشان در ایران بسیار زیاد است.

به نظر بنده این سریال نه تنها اثر تبلیغ مذهبی و تاریخی ندارد بلکه ارزش‌های اسلامی و وحدت امت مسلمه را به مسخره گرفته است و باعث تحریک احساسات دیگر فرق اسلامی علیه مذهب تشیع می‌شود.

مازاد اندیشه ۸۴

۷۰

سریال
جابر بن حیان،
یک نگاه
از درون

لابد آقای کارگردان و دوستانش خوب می‌دانند که اهل سنت و پیروان مذهب امام ابوحنیفه دارای احادیث، روایات، اصحاب جرح و تعدیل، فراست و کیاست ممتازی هستند که اکثریت مسلمین جهان نسبت به سایر مذاهب از آنان تشکیل شده و شواهد تاریخی نیز به صراحت آن‌را نشان داده است.

درحالی‌که این سریال بنیاد و اساس مذهب احناف را بر قیاس دانسته و آن‌را مذهبی جداگانه و دور از احادیث و روایات معرفی کرده است؛ تا به جنبه‌های تاریخی این سریال و بزرگ نشان دادن جابر بن حیان از امام ابوحنیفه افزایش دهد.

خوب است ایشان برای درک درست مفاهیم و اساس مذهب احناف، خود شروع به مطالعه نمایند و یا به یکی از علمای این مذهب مراجعه کنند و از او بخواهند تا حقایق مذهبی و تاریخی را برایشان بازگو کنند تا مشخص شود که آقای کارگردان و نویسنده واقعیت‌های تاریخی را به خوبی درک نکرده‌اند.

آن‌چه که بیشتر اهل سنت را ناراحت می‌کند آن است که اهل سنت که مخلص‌ترین و علمای آن مخدوم‌ترین قشر جامعه هستند که در خدمت به مردم و دین و دنیای آنها سر را از پای نمی‌شناسند، با ترفندهای نپاک و آشکاری مورد توهین قرار می‌گیرند و نمی‌توانند اعتراض کنند و اگر هم اعتراض شود کسی به آن توجه نمی‌کند.

ناقد: مهدی لطفی

● اشاره

۱. شکی نیست که بایستی به اصحاب دیگر فرق اسلامی احترام گذاشته شود و برخورد محترمانه و به‌دور از توهین و افترا در مواجهه با آنان از وظایف سفارشات اکید ائمه اطهار علیهم‌السلام و بزرگان دین است. اما سخن این‌جاست که آیا بازگو کردن حقایق تاریخی که ارباب دیگر فرق اسلامی در قبول آن با شیعه همسان بوده و در کتب خود نوشته‌اند آیا توهین و وحدت شکن است؟

آن‌چه موجب متزلزل شدن ارکان وحدت اسلامی است، نشر اکاذیب بی‌مدرک و افترا بر بزرگان دیگر مذاهب است که بحمدالله شیعه با بهره‌گیری از آموزه‌های امامان هدایت از آن میراست و هرگز ندیده‌ایم مؤلفی از شیعه بهتان و دروغی از نزد خود به اهل سنت نسبت دهد. از این گذشته دفاع از حریم اعتقادی و مبانی تشیع هرگز وحدت شکن نبوده و همان‌گونه که دفاع از حریم اعتقادی را حق دیگر فرق اسلامی می‌دانیم و خود را هم از این حق برخوردار می‌دانیم. برخلاف تصور ایشان، هرگز دولت جمهوری اسلامی آزادی قلم و بیان را از اهل سنت سلب نکرده و آنان هم چون شیعه با نشر کتب و مجلات و ایراد

سخنرانی از مکتب خود دفاع می‌کنند.

۲. جابر بن حیان کیست؟ او درس آموخته مکتب جعفر بن محمد الصادق علیه السلام است که در علوم متعدد ید طولایی داشت و اولین کسی است که لقب شیمی‌دان به خود گرفت. و محمد بن زکریای رازی از علم جابر بهره برد. جابر متصل به علم بی‌منت‌های خاندان رسالت بود و چنان احاطه‌ای در علوم داشت که کتب متعددی تألیف نموده است. تألیفات جابر به حدی زیاد بود که برخی با دیدن و شنیدن آن دهشت زده شدند و دست به استبعاد آن زدند. مورخین شخصیت جابر را ذکر کرده و او را در شمار شاگردان امام صادق دانسته‌اند. از جابر کتب زیادی بر جای مانده است که نسخ خطی آن امروزه در کتابخانه‌ها و موزه‌های جهان نگه‌داری می‌شود. استاد دکتر زکی نجیب محمود، بیش از پنجاه کتاب از تألیفات جابر را با ذکر محل نگه‌داری نسخه آن کتاب‌ها ذکر کرده است.^۱

برخلاف تصور و گمان آقای عارفی هرگز ابهامی در وجود جابر وجود نداشته است. و مورخین بسیاری بر وجود او و تلمذ در نزد امام صادق علیه السلام تصریح کرده‌اند که برخی موارد ذکر می‌شود.

الف) ابن ندیم (متوفی ۴۲۸) می‌نویسد: جابر بن حیان بن عبدالله الکوفی، المعروف بالصوفی... برخی از موثقین بر من خبر دادند که او در شارع باب الشام ساکن بود. اقامت جابر اکثراً در کوفه بود. جماعتی از اهل علم و کاغذ فروشان وجود جابر را انکار و برخی می‌گفتند جابر وجود داشته، لکن تألیفی جز کتاب الرحمة نداشته و باقی کتاب‌ها را مردم نوشتند و به جابر نسبت دادند.

ابن ندیم در ادامه: این سخن را سخنی جاهلانه شمرده و در نقد آن می‌نویسد: کدام عالم و دانشمند حاضر می‌شود کتابی در دو هزار صفحه با زحمت و مشقت تألیف کند و سپس آن را به دیگری نسبت دهد. جابر بن حیان یک شخصیت حقیقی بوده و از مشهورترین و معروفترین افراد بوده که تألیفات زیاد و بزرگی هم در مذهب شیعه داشته است.^۲

ب) مورخ و دانشمند بزرگ اهل سنت ابن خلکان می‌نویسد: جابر بن حیان، ابوموسی صوفی طرطوسی از شاگردان جعفر بن محمد الصادق می‌باشد که کتابی در هزار صفحه که شامل رسائل امام جعفر صادق علیه السلام می‌باشد.^۳

ج) خطیب تبریزی جابر بن حیان را از شاگردان امام صادق شمرده است.^۴

د) استاد عبدالحلیم جندی، از دانشمندان معاصر اهل سنت می‌نویسد: جابر بن حیان نخستین فردی است که در تاریخ شایستگی لقب شیمی‌دان را دارد، اروپای معاصر، این لقب را به او داده است. هم اوست که رازی (م ۲۴۰ - ۳۲۰) جالینوس عرب به او اشاره می‌کند و می‌گوید: استادمان ابو موسی جابر بن حیان و همه مورخان (جز برخی از مورخان

بازتاب اندیشه ۸۲

۷۲

سریال
جابر بن حیان،
یک نگاه
آز درون

۲. فهرست ابن ندیم، ص ۴۲۰

۱. نجیب محمود، جابر بن حیان، طبع مصر، ص ۲۸-۳۹

۴. الاکمال فی اسماء الرجال، ص ۱۷۳

۳. تحقیق احسان عباس، و فیات الاعیان، ج ۱، ص ۲۲۷

غیرمسلمان) اتفاق نظر دارند که او نزد امام صادق علیه السلام تلمذ کرده و با او رابطه داشته و در علم و دانش و اعتقادات از او بهره‌مند شده است.^۱

اما شاگردی جابر در نزد خالد بن یزید ثابت نیست و از نظر تاریخی وفات خالد قبل از تولد جابر بوده است و جابر از کتب وی بهره‌جسته است.^۲

حتی با فرض قبول تلمذ وی در نزد خالد، باز عیبی بر جابر نیست و حکمت گمشده مؤمن است که نزد هر کس یاقت بایستی آن‌را بگیرد. لذا امروزه مسلمین از دول غربی در علوم تجربی بهره می‌گیرند.

۲. بدون تردید نعمان بن ثابت معروف به ابو حنیفه شخصیت اول و بنیانگذار مذهب حنفی است و تعداد کثیری از اهل سنت پیرو او هستند و پرهیز از هر توهین و افتزایی بر ابو حنیفه لازم است. اما بازگویی مطالب تاریخی که از مسلمات تاریخی حتی نزد اهل سنت می‌باشد، توهین به شمار نمی‌آید! بلکه اگر نسبت گرایش ابوحنیفه به قیاس و رویگردانی از سنت نبوی اتهامی باشد که شیعه و کارگردان سریال به ابوحنیفه نسبت داده باشد، آن‌را عملی ناروا می‌شماریم؛ لکن مناظره امام صادق علیه السلام با ابوحنیفه در عمل به قیاس را اعلام کثیری از اهل سنت آورده‌اند. و بزرگانی از اهل سنت هم ابوحنیفه را به خاطر گرایش به قیاس مورد تخطئه قرار داده‌اند که برخی موارد ذکر می‌شود:

الف) جریان مناظره امام صادق علیه السلام با ابوحنیفه و نهی ابوحنیفه از عمل کردن به قیاس را بزرگانی از اهل سنت چون ابی نعیم اصفهانی، ابن خلکان^۳ و... نقل کرده‌اند.

ب) گرایش ابی حنیفه به قیاس و رأی و رویگردانی از عمل به سنت نبوی را که به زعم وی (افتزایی است که کارگردان فیلم به ابوحنیفه نسبت داده) برخلاف تصور ایشان، بزرگانی از اهل سنت نقل کرده‌اند از آن جمله:

ابن حجر هیثمی می‌نویسد: ابن عبدالبر می‌گفت: اصحاب حدیث در مذمت ابوحنیفه جانب افراط را پیش گرفتند و از حد تجاوز کردند و این مذمت به خاطر مقدم داشتن ابوحنیفه قیاس را بر اثر بود...^۴ بیشتر کسانی که بر ابی حنیفه ایراد می‌گرفتند به خاطر اغراق وی در عمل به رأی و قیاس بود.^۵

۱. عبدالحلیم جدی، پیشوای علم و معرفت، ترجمه الامام الصادق، ص ۳۰۱-۳۰۲

۲. رک: نجیب محمود، جابر بن حیان، ص ۱۶

۳. رک: و فیات الاعیان، ج ۱، ص ۴۷۱، حلیة الاولیاء، ج ۳، ص ۱۹۷، همچنین: ابی الحجاج بلوی در الف.

۴. باء ج ۲، ص ۳۰۵ ۴. الخیرات الحسان فی مناقب الامام الاعظم ابی حنیفه، ص ۷۹

۵. همان، ص ۸۱